

CARLOS LERENA,

Reprimir y liberar. Crítica sociológica de la educación y de la cultura contemporáneas,
Akal Universitaria, Madrid, 1983.

«Para el poder, el punto de vista es el sujeto, para la Sociología, el punto de mira es el poder. A la perspectiva sociológica no le interesan los nombres sino los mecanismos en virtud de los cuales se ponen los nombres [...] Su objeto es lo que no tiene nombre, esto es, el poder» (p. 390).

L'any 1976 Carlos Lerena publicà una síntesi de la seva tesi doctoral (*Escuela, ideología y clases sociales en España*, Ariel), oferint-nos no solament una anàlisi suggestiva dels models que se succeeixen en la història del sistema educatiu espanyol (de les seves estructures, de les seves funcions, dels seus procediments de legitimitació), sinó també una ordenació insòlita del conjunt de pressupòsits ideològics, de la «plataforma» (aquesta era la seva expressió) sobre la qual reposa la representació dominant de la cultura i de l'educació. Aquest segon aspecte és precisament el que ara, amb la publicació de *Reprimir y liberar* (Akal) ha estat ampliat i desenvolupat en diversos sentits. En primer lloc, per la incorporació d'elements teòrics foucaultians (fonamentalment, del Foucault genealogista, *Surveiller et punir*, 1975) que aporten una dimensió, una perspectiva singular a la desmitificació d'aquesta antropologia socràtico-cristiana que, segons Lerena, es troba en la base de la representació dominant de la cultura i de l'educació.

Des de Foucault, amb Foucault, l'infant, la dona, el foll, el delinqüent, l'home mateix, poden ésser pensats no pas com a significants/referents falsos pels significats històrics, no solament com a àtoms ficticis per a una representació ideològica de la societat (de la cultura, de l'educació, de la sexualitat o de la salut), sinó com a «productes», com a efectes d'una nova reorganització en l'exercici del poder, d'un nou dispositiu disciplinari inclòs dins d'una ortopèdia social, des de llavors permanent, que «objectiva», fa esdevenir «real» tot el que troba al seu pas, al mateix temps que instaura, d'aquesta manera, les condicions de possibilitat per al seu desplegament i desenvolupament illimitat. (Però, compte, el seu propi desplegament i també el de les ciències humanes.)

Cal parlar també del desenvolupament d'aquella primera plataforma perquè, en segon lloc, a *Reprimir y liberar*, Carlos Lerena realitza l'esforç

d'«examinar» la posició (alhora teòrica i pràctica), el paper històric que els paradigmes sociològics —el positivisme i el marxisme— han dut a terme en aquest camp de la representació de la cultura i de l'educació. Saint-Simon, Comte, Durkheim, Marx, Freud, Weber, Veblen, Gramsci, Mannheim, llurs plantejaments generals, llurs pressupòsits, llurs supòsits són sotmesos al sedàs d'aquesta tan arcaica com falsa dicotomia alliberament/repressió que, tanmateix, permet detectar la màgia i l'amenaça de l'essencialisme, del psicologisme i del fetitxisme d'una natura humana que definitivament i potser, agosaradament, l'autor assenyalà com en radical contradicció amb les condicions de possibilitat de les ciències humanes o socials.

Fidel a un dels seus supòsits més importants que es troba a la base de tot el treball: *«la historia no es algo que pasa sino que pesa sobre nuestras instituciones, nuestros comportamientos y nuestras conciencias»*, Lerena escodrina en la filosofia socràtica, en les màximes dels reglaments dels monestirs benedictins, als sermons de Rousseau, en el Comte «necròfil», i en d'altres pares de la Sociologia, per palesar i advertir als nostres «novíssims» que el tic-tac de l'alliberament/repressió, o si es prefereix, que la lletania dels drets a l'educació, de l'educació alliberadora, de l'educació antiautoritària, de l'autoeducació o de la deseducació, correspon a una estratègia molt vella mitjançant la qual, i des de la Il·lustració, les classes dominants han intentat assumir el poder en l'àmbit de les relacions humanes. En efecte, la consideració que els homes es desenvolupen o es produeixen en virtut de processos controlables pels mateixos homes, es correspon amb la comprensió i la consciència en el poder de l'«educació», inaugurant-se d'aquesta manera, les vies per a un exercici del poder més ampli. Ara bé, aquesta nova epopeia de produir homes per a la perpetuació i ampliació de la dominació troba com a primer escull el de fer desaparèixer la idea de «poder». La fetitxització d'una natura humana, i tot seguit, la naturalització de la infància, la sacralització de l'educació com a dret (i com a deure), així com la laïcització de l'escola (com a servei) són procediments consubstancials a aquesta estratègia d'ocultació. Dificilment, en conseqüència, poden ser exigits, reclamats o esgrimits pels discursos que pretenen (?) abolir-la.

De fet, el repàs del santoral sociològic deixa molt poques titelles dempeus. Marx és un dels pocs santons que després de la personal lectura de Lerena sembla haver defugit aquesta avui dia universal obsessió per l'«alliberament». En Marx, es diu que no hi ha, d'antuvi, una natura humana. L'individu consisteix en una singular i irrepetible síntesis de relacions socials que aboleix i desmunta aquesta falsa categoria d'«alliberament» (i la de la seva fidel còmplice: la repressió). *«Marx no podía pensar en la educación. Sólo las clases dominantes pueden haber pensado esa categoría de pensamiento y esa práctica.»*

Tot i reconeixent les simplificacions que imposa l'espai, aquests són els elements fonamentals que permeten a Lerena atribuir a Marx «un cop d'estat teòric» en el camp de les ciències humanes o socials. La seva obra, insisteix, esdevé la matèria primera insubstituïble per a una crítica radical de les estructures de les societats contemporànies. Enfront de Marx (i ignorant aquest cop d'estat), les teories oficials de l'educació s'entesten a i s'en-carreguen de prohibir pensar-la com a dominació, com a precepte, com a imposició, com a realitat.

Ingent treball, aquest de Lerena, sense parió dins de l'estèril àmbit de la Sociologia de l'Educació espanyola, i amb el qual se'ns facilita, entre d'altres, aquesta difícil tasca de la recerca de les relacions entre el desenvolupament de la Sociologia i el desenvolupament de l'educació i la cultura contemporànies. En justa correspondència al seu esforç caldrà plantejar-se, si més no, dues objeccions generals. En primer lloc, i pel que fa a la seva incursió foucaultiana (reconeixent, com diu el mateix autor, que en el terreny del coneixement la fidelitat no és una virtut sinó un vici), s'obre l'espai per al següent interrogant: fins a quin punt pot continuar deixant-se la Sociologia fora de l'àmbit de la «producció de la realitat», i continuar atribuint-li una simple «funció analítica»? *«los sociólogos no producimos las realidades: las estudiamos»*. ¿No és aquesta també, la defensa del psiquiatre, del psicoanalista, del pedagog? I en segon lloc, al «cop d'estat teòric» atribuït al pensador decimonònic, li poden ser assenyalats límits certament severos. Tot i admetent que dins d'aquest univers que es resumeix en la dicotomia alliberament/repressió, la seva contribució ha permès posar de manifest la universalitat abstracta dels conceptes burgesos, tanmateix, una altra de les seves consideracions antropològiques, com és la de l'home concebut en termes de força de treball (o si es prefereix, aquest desdoblament i sutura de l'home i la Natura), amb la consegüent consagració de la «producció» com a activitat universal, objectiva i transcendental permet, avui dia fer a Marx la mateixa objecció que ell féu a Feuerbach: mantenir-se encara dins de la mateixa «forma». Objecció que apunta no solament als continguts, i no pas a aquesta o a aquella afirmació, sinó enterament a la racionalitat materialista, objecció en definitiva, que ja ha estat magistralment desenvolupada per, entre d'altres, Jean Baudrillard.

Potser aquestes objeccions, barroerament formulades, permetran aprofundir i portar fins a l'extrem aquesta tasca assumida per Carlos Lerena: crítica a les categories de pensament incorporades a la representació dominant del nostre univers cultural i educatiu.

FERNANDO GONZÁLEZ PLACER